

Η εξιδανίκευση της αρχαιότητας και η σύγκριση με το Βυζάντιο - Οι αξίες των Ελλήνων και των Βυζαντινών

Σε αυτή και σε επόμενη παρουσίαση, θα δούμε κατά πόσον και για ποιον λόγο έχει εξιδανικευτεί η ελληνική αρχαιότητα, αν αυτό τελικά το αξίζει, αλλά και την αντιστοιχία με το Βυζάντιο. Ειδικά στην επόμενη, θα γίνει μια εξειδίκευση στις διώξεις κάποιων αρχαίων φιλοσόφων, που σύγχρονοι απολογητές τις φέρουν σαν ένδειξη σκοταδισμού της ελληνικής αρχαιότητας.

Ένα από τα θέματα που θέλω να ξεκαθαρίσω, αφορά τους φανατικούς αρχαιόπληκτους που θαυμάζουν το αρχαίο ελληνικό κλέος, αλλά δεν έχουν ιδέα για ποιον λόγο θαυμάζεται ο Ελληνισμός. Εντυπωσιάζονται από τα ηρωικά κατορθώματα των Ελλήνων και ταυτόχρονα αγνοούν, ή θέλουν να αγνοήσουν, ότι πάρα πολλές χώρες και εθνότητες έχουν εμφανίσει και ήρωες και κατορθώματα. Εντυπωσιάζονται από φιλοσοφικά τσιτάτα (αληθή ή ψευδή) που κυκλοφορούν στα ΜΚΔ, αλλά αγνοούν την ουσία και την χρησιμότητα των ιδεών αυτών, ή σημασία της ουσίας και της πολυμορφίας της σκέψης τους. Έτσι, θα γίνει μια πρόχειρη προσπάθεια ξεκαθαρίσματος των εννοιών και της συμβολικότητας που απέκτησαν

1. Ονομασίες

Οι διαφοροποιήσεις στις αρχαίες εποχές και η αντίστοιχη ονοματοθεσία, όπως Μεσαίωνας, Αναγέννηση, ελληνικός ή κινέζικος πολιτισμός, διάφορες εποχές κ.λπ.,

γίνονται για να μας διευκολύνουν να ξεχωρίσουμε διαφορετικές καταστάσεις, διαφορετικές κοινωνίες, που τις ορίζουμε σχετικά αυθαίρετα μέσα σε κάποια χρονικά ή εθνοτικά πλαίσια, αλλά φυσικά δεν είναι απόλυτες, ούτε σημαίνει ότι οι αντίστοιχοι άνθρωποι είχαν αντίστοιχη συνείδηση όπως θέλουμε να τους διαφοροποιήσουμε.

Παρόλα αυτά μέσα σε αυτές τις ονομασίες που βγήκαν για την διευκόλυνσή μας, υπάρχουν κάποια κοινά στοιχεία που μας βοηθούν να τις ξεχωρίσουμε από τις άλλες. Έτσι, χρησιμοποιούμε συχνά αυτές τις ονομασίες για να ξεχωρίσουμε κουλτούρες ή περιόδους, από κάποια κοινά στοιχεία που υπήρχαν, τα οποία σηματοδότησαν και την διαφορετικότητά τους. Δεν πρέπει φυσικά να ξεχνάμε ότι όλες αυτές οι καταστάσεις είναι ρευστές και μεταβάλλονται, λίγο ή πολύ, για να έχουμε την αλλαγή στην επόμενη ή διπλανή αντίστοιχη κατάσταση, που θα ονομάσουμε διαφορετικά. Μάλιστα αυτές οι αλλαγές που θεωρούμε σημαντικές, μπορεί να μην επηρέαζαν καν τον πολύ κόσμο και όσο και για εμάς να είναι σημαντικές για τότε δεν ήταν κάτι αξιομνημόνευτο.

Ήταν για παράδειγμα ο Μεσαίωνας όντως τόσο σκοτεινός;

Όχι απόλυτα. Υπήρξαν περιοχές που κατά καιρούς κάποιες κοινωνίες ευημερούσαν και ξεχώριζαν από τις άλλες. Μέσα στον Ύστερο Μεσαίωνα ξεκίνησε η Αναγέννηση της φιλοσοφίας και υπήρχαν ήδη σπαράγματα της Αναγέννησης της τέχνης για να φθάσουμε στην πραγματική Αναγέννηση.

Γιατί όμως ο Μεσαίωνας κατέληξε το συνώνυμο του οπισθοδρομικού;

Γιατί ακολούθησε η Αναγέννηση και αυτό που αναγεννήθηκε εκεί ήταν η δυνατότητα του ανθρώπου για ελεύθερη έκφραση που την είχε χάσει στον Μεσαίωνα.

Πώς την έχασε;

Με την επιβολή του Χριστιανισμού και της μονοδοξίας.

Πώς ξεχωρίζουμε αυτές τις αλλαγές στην ελευθερία της έκφρασης;

Μα από την φιλοσοφία και την τέχνη. Η μεν τέχνη περιορίζεται μέσα σε συγκεκριμένα όρια και γίνεται σχεδόν στρατευμένη στην νέα ιδεολογία, χάνει την φυσιοκρατία της και την ελευθερία της προσπαθώντας να δείξει συγκεκριμένου είδους “πνευματικότητα”, γίνεται μετωπική χωρίς τρίτη διάσταση, ειδικά στους

ναούς θυμίζει κόμικ που λέει μια ιστορία για λόγους προπαγάνδας. Η δε φιλοσοφία περιορίζεται και φιμώνεται μετά την δολοφονία της Υπατίας και ολοκληρωτικά εξαφανίζεται με το κλείσιμο της Σχολής των Αθηνών από τον Ιουστινιανό. Ακολούθως, ό,τι απέμεινε ταυτίζεται με την θεολογία και γίνεται ξεκάθαρα όργανο υποστήριξης της Εκκλησίας.

Πότε επανέρχεται η μεγαλύτερη ελευθερία αυτή στην έκφραση του ανθρώπου;

Με την αποδέσμευση της φιλοσοφίας από την θεολογία και την αποδέσμευση της τέχνης από τα συγκεκριμένα πρότυπα που φάνηκε στην Αναγέννηση.

Τί άλλαξε για τον κόσμο που ζούσε στην Αναγέννηση;

Πρακτικά τίποτα. Υπήρχε μια σταδιακή άνοδος της αστικής τάξης, αλλά στην ουσία ζούσαν το ίδιο όπως και πριν, αλλά επειδή στον πνευματικό και καλλιτεχνικό τομέα (που απασχολούσε λίγους είναι η αλήθεια), γινόταν μια κοσμογονία, αυτές οι αλλαγές θα φανούν στις επόμενες εποχές που θα φέρουν επαναστάσεις, τόσο πολιτικές όσο και επιστημονικές, θα φέρουν τον Διαφωτισμό και θα αλλάξει τελικά όλο το τοπίο σε όλους.

Νομίζω ότι με τα χοντροκομμένα ίσως παραδείγματα αυτά, μπορούμε να κατανοήσουμε πως και γιατί ξεχωρίζουμε τις διάφορες εποχές και τι τελικά σημαίνει αυτό.

2. Εποχές

Όλοι αυτοί που περιλαμβάνουμε σήμερα στην έννοια του ελληνικού πολιτισμού δεν ήταν ενωμένοι θεσμικά, είχαν έντονες διαφορές και διενέξεις μεταξύ τους και αν μπορούσαμε να ρωτούσαμε τη γνώμη τους ίσως δεν θα συμφωνούσαν με την δική μας στο πως τους διακρίνουμε ή τι χαρακτηριστικά τους δίνουμε. Υπάρχουν επίσης διακριτές χρονικές εποχές στις οποίες επίσης έχουμε διαφορές. Συνοπτικά σήμερα ο ελληνικός πολιτισμός περιλαμβάνει την Μυκηναϊκή, την Γεωμετρική Εποχή (Ηρωική), την εμφάνιση της δημοκρατίας και την κραταίωση της κλασσικής Αθήνας (Κλασική Εποχή), την εμφάνιση των σοφιστών, τον εμφύλιο (Πελοποννησιακό Πόλεμο) που αποδυνάμωσε την Νότια Ελλάδα, την ανάπτυξη της Θήβας και μετά της Μακεδονίας, την εξάπλωση στην Ανατολή και ταυτόχρονα την διάχυση της ελληνικής κουλτούρας σε αυτήν και την ανάπτυξη της επιστήμης, αυτό που λέμε Ελληνιστική και τέλος την υποταγή όλων στους

Ρωμαίους που επίσης επηρεάστηκαν πολιτιστικά από τους Έλληνες, την γνωστή ως Ρωμαϊκή Εποχή.

Μέσες άκρες κάτι παρόμοιο μπορεί να πει κανείς και για το Βυζάντιο. Παρά την ενιαία κρατική οντότητα, στην διάρκειά του είχε έντονες αντιφάσεις και διαφορές, ενώ σε επίπεδο πολιτισμού ακόμα μεγαλύτερες, γιατί περιελάμβανε πάρα πολλές εθνότητες με διαφορετικές κατανοήσεις και κουλτούρες, παρά κάποια κοινά που είχαν επιβληθεί και ασχέτως αν εμείς λόγω γλώσσας έχουμε πληροφορίες περισσότερο από το ελληνόφωνο τμήμα του. Στις τρεις δε εποχές που το χωρίζουμε βλέπουμε κολοσσιαίες αλλαγές.

Η Πρώιμη Βυζαντινή είναι η συνέχεια και το τέλος της Ύστερης Αρχαιότητας. Ήταν περισσότερο ρωμαϊκή και με έντονες ελληνιστικές πολιτιστικές επιδράσεις. Η Μέση Περίοδος περιλαμβάνει τους ιδιαίτερα σκοτεινούς χρόνους της εικονομαχίας, την πλήρη αλλαγή του τοπίου και των πόλεων, την μετατροπή του σε μεσαιωνικό βασίλειο, την απομάκρυνση από τη γνώση, μια αξιόλογη προσπάθεια Αναγέννησης που απέτυχε παταγωδώς, την αρχή της συρρίκνωσής του και την κατάλυσή του τελικά. Καταλύθηκε από τις έριδες που προκύπτουν εύκολα σε μια μοναρχία που δεν υπάρχει θεσμικά κατοχυρωμένος τρόπος αλλαγής και διαδοχής της εξουσίας πέρα από την συγγένεια και την ισχύ. Η Ύστερη Περίοδος ήταν μια σχεδόν φεουδαρχική κοινωνία στην οποία αν και εμφανίστηκε άλλη μια αποτυχημένη προσπάθεια Αναγέννησης, οδεύει ολοταχώς για την υποταγή στους Τούρκους και την παραμονή της στον Μεσαίωνα.

3. Προβλήματα των Ελλήνων

Πάμε τώρα στον ελληνικό πολιτισμό. Ήταν όντως τόσο σημαντικός για την ανθρωπότητα; Ήταν κάτι το ενιαίο και όλοι ξαφνικά έγιναν φιλόσοφοι και επιστήμονες; Ήταν όλοι τόσο ανδρείοι και λογικοί; Δεν υπήρχαν ηθικά, πολιτικά, κοινωνικά, οικογενειακά θέματα και ζητήματα που να είναι προβληματικά; Δεν είχαν δούλους; Δεν συμπεριφερόντουσαν στις γυναίκες ως κατώτερες; Δεν έκαναν χυδαίες τελετές με φαλλούς και άλλα τέτοια; Δεν είχαν θεούς που πήδαγαν όποιον ή οποία ήθελαν; Δεν σκότωσαν τον Σωκράτη; Δεν είχαν παιδεραστία ή τα ιερά πορνεία; Δεν είχε το Μαντείο των Δελφών τεράστια πολιτική επιρροή;

Αρχικά θα πρέπει να κατανοήσουμε ότι η κάθε εποχή ειδικά σε ηθικά θέματα, πρέπει να κρίνεται με τα κριτήρια τού τότε και μάλιστα του συγκεκριμένου τότε

ανά τόπο, γιατί τα σημερινά έχουν αλλάξει και πολλοί κάνουν λογικά άλματα, η δε **ηθική** ήταν και είναι σχετική ανά τόπο και χώρα. Οι ίδιοι οι Έλληνες ήξεραν και είχαν σημειώσει (τουλάχιστον οι λόγιοι), την σχετικότητα της ηθικής ανάλογα με τον λαό (δες Ηρόδοτο 3.38.3). Επίσης να πούμε ότι σε όλες τις εποχές ζούσαν άνθρωποι και όχι άγιοι ή άγγελοι που είχαν και έχουν τις γνωστές τριβές, διαφορές, ηθικές πτώσεις, διακρίσεις και προβλήματα που κανένας -ισμός και φυσικά καμιά θρησκεία δεν έχει λύσει ποτέ.

Το **Μαντείο των Δελφών** και κάθε μαντείο ήταν η καταφυγή του ανθρώπου για να πάρει απαντήσεις από τους θεούς. Το αν έπαιρνε κατανοητή απάντηση ή αν ήταν διφορούμενη είναι άλλο θέμα. Δεν επέβαλε το Μαντείο τις θελήσεις του, απαντούσε μόνο σε σχέση με την ερώτηση και πιθανόν στις απαντήσεις να έπαιζε ρόλο και το οικονομικό υπόβαθρο του αιτούντα, που σήμαινε -αν επιβεβαιωνόταν ο χρησμός- πολλά και ακριβά αναθήματα. Δεν είχε καμιά επίπτωση ηθική ή πραγματική η πιθανή αγνόηση των χρησμών του στους ανθρώπους. Δεν επέβαλε δόγμα ή ηθική. Έλεγε απλά τί, υποτίθεται, απάντησε ο θεός. Το πολύ η απάντηση να ήταν η θέληση του ιερατείου του για κάτι και προφανώς δεν ήταν δεσμευτική. Έχουμε εκατοντάδες τέτοιες απαντήσεις, οι περισσότερες δεν δείχνουν υποχρεωτικότητα. Αντίστοιχα στις πόλεις και στους άλλους ναούς, δηλαδή στην καθημερινή θρησκεία, δεν υπήρχε (κατά κανόνα) οργανωμένο ιερατείο, αλλά κληρωτοί ιερείς ή ιέρειες από τους πολίτες. Δεν μπορεί με τίποτα να συγκριθεί με το χριστιανικό ιερατείο επί Βυζαντίου, που ήταν οργανωμένο και πανίσχυρο, είχε μόνιμη διαπλοκή με την εξουσία, χωνόταν και είχε λόγο και επιβολή σχεδόν στα πάντα.

Όντως οι πρόγονοί μας, είχαν διαφορετική σχέση με **τον έρωτα και το σεξ**. Αγαπούσαν το σώμα και τον έρωτα και δεν μπορούμε σε αυτό να τους κατηγορήσουμε με τα σημερινά κριτήρια. Ο Χριστιανισμός με τον ανατολίτικο πουριτανισμό που τον διακατέχει και μας επηρεάζει σε έναν βαθμό ακόμα, μόλις επιβλήθηκε κατηγόρησε τους Έλληνες για την “ανηθικότητά” τους. Στην ουσία δεν μπορούσε να δεχτεί την ελευθερία που είχαν οι Έλληνες σε αυτόν τον τομέα, που θα μπορούσαμε να την παρομοιάσουμε σε κάποιο βαθμό με την κάπως καλύτερη σχέση με το σεξ και το σώμα μας που έχουμε σήμερα σε σχέση τουλάχιστον με τους προηγούμενους αιώνες.

Το θέμα της **ομοφυλοφιλίας** και της παιδεραστίας εκείνη την εποχή είναι μεγάλο να το αναπτύξουμε εδώ, πάντως ειδικά της παιδεραστίας όπως και του έρωτα ήταν κάτι πολύ περισσότερο από το σεξ όπως το φανταζόμαστε σήμερα και δεν

είχε να κάνει με παιδιά όπως σήμερα, αλλά με νέους. Υπάρχει μια εξαιρετική παρουσίαση του θέματος με βάση τα αρχαία κείμενα από τον Διομήδη εδώ.

Για την **δουλεία** υπάρχει εδώ μια παρουσίαση, όπως επίσης και το αντίστοιχο προβεβλημένο λήμμα στην Wikipedia που είναι αρκετά πλήρες και κατατοπιστικό. Είναι γνωστό φαντάζομαι ότι δούλους είχαν όλοι οι λαοί τότε και οι Εβραίοι και οι Βυζαντινοί και μάλιστα στην Κωνσταντινούπολη φαίνεται ότι υπήρχε σκλαβοπάζαρο, η δε Εκκλησία υποστήριζε την δουλεία ακόμα και σε όλη την Οθωμανοκρατία. Αξίζει όμως να θυμηθούμε ότι η τελευταία χώρα στον κόσμο που κατάργησε επισήμως την δουλεία, είναι η ορθόδοξη Αιθιοπία, και στην Ευρώπη η ορθόδοξη Ρωσία.

Για την **θέση της γυναίκας** έχω γράψει αυτό που δείχνει ότι η θέση της Αθηναίας, όσο και αν φαίνεται περίεργο, ήταν περιορισμένη και “προστατευμένη” εξαιτίας των προνομίων και της εξουσίας που είχαν οι πολίτες λόγω δημοκρατίας και όχι για λόγους ηθικής όπως έγινε επί Βυζαντίου. Στον αντίποδα ήταν οι Σπαρτιάτισσες που είχαν σχεδόν πλήρη ελευθερία και ισονομία, εκτός από την συμμετοχή στον Δήμο (Απέλλα). Θυμίζω όμως ότι ο δήμος στην αρχαία εποχή αποτελείτο μόνο από οπλίτες. Μόνο όσοι μπορούσαν να πολεμήσουν και να προστατέψουν την πόλη είχαν λόγο για την πόλη.

Οι **μέτοικοι** προφανώς και δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα και μου κάνει εντύπωση που αναφέρονται συχνά. Ακόμα και σήμερα αν κάποιος δεν αποκτήσει με νόμιμο τρόπο την ελληνική ιθαγένεια, δεν έχει πολιτικά δικαιώματα, γιατί να έχει τότε;

Το θέμα είναι ότι σε αντιδιαστολή με το Βυζάντιο για όλα αυτά, με εξαίρεση τους δούλους που υπήρχαν ίσως κάπως βελτιωμένοι νόμοι, η κατάσταση ειδικά στην πράξη ήταν χειρότερη. Πολιτικά δικαιώματα δεν είχε κανείς αν δεν καταγόταν από αυτοκρατορικό σόι. Και όσοι δεν ήταν από βασιλικό σόι και διακρίθηκαν ως αυτοκράτορες, ήταν περιπτώσεις που διακρίθηκαν στον στρατό ή στις συνωμοσίες. Φυσικά μιλάμε για ελάχιστους. Η θέση της γυναίκας χειροτέρευε και το χειρότερο ηθικά ενώ ταυτόχρονα έχουμε και στην πλήρη άρνηση της συμμετοχής σε ιεροπραξίες. Ενώ στην αρχαία Ελλάδα μπορούσε και εμπλεκόταν συχνά σε ιερά δρώμενα ακόμα και ως ιέρεια, στον Χριστιανισμό μόνο ως διακόνισσα μπορούσε να συμμετάσχει, ένας κατώτατος ιερατικός θεσμός που και αυτός καταργήθηκε. Αντίστοιχα στις Εκκλησίες καθόντουσαν ξεχωριστά στον γυναικωνίτη και οι εκκλησίες ήταν ο μόνος τυπικά (με βάση την ηθική τουλάχιστον) επιτρεπτός χώρος για να δει έστω εξ αποστάσεως το άλλο φύλλο,

πέρα από το σπίτι ή τα συγγενικά σπίτια. Η ηθική τέλος άλλαξε λόγω Χριστιανισμού όπως αναφέρθηκε, το αν έγινε καλύτερη είναι θέμα διερεύνησης. Το ότι η ζωή είχε ακόμα μικρότερη αξία και λιγότερο ενδιαφέρον, δείχνει προφανή υποβίβαση.

Τέλος, ας θίξουμε άλλο ένα θέμα: Το θέμα του φασισμού και του ολοκληρωτισμού.

Θα μπορούσε να πει κάποιος ότι τότε που δεν υπήρχαν τα ανθρώπινα δικαιώματα, όλες οι κοινωνίες μέσες άκρες εμφάνιζαν φασιστικές-ρατσιστικές τάσεις. Δηλαδή θεωρήσεις που είχε η κυρίαρχη ελίτ ή όλη η κοινωνία, τις έκαναν δυσανεκτικές σε διαφορετικές ή νεοτερίζουσες απόψεις ή και ανθρώπους, ειδικά αλλόφυλους και εδώ μπαίνει το θέμα των **φιλοσόφων** που θα ασχοληθούμε στην επόμενη παρουσίαση. Υπάρχει όμως μια σαφής διαφορά· η ελληνική και κυρίως η ιωνική πολιτεία ήταν πολύ πιο ανεκτική στο διαφορετικό και για τον λόγο αυτό άνθισε και η τέχνη και η φιλοσοφία και για τον λόγο αυτό η Αθήνα γέμισε μέτοικους. Για τον λόγο αυτό και υπήρχε τεράστια πολυφωνία τόσο στην πολιτική όσο και στη φιλοσοφία. Το πόσο ανεκτική, είναι κάτι που δεν ήταν σταθερό σίγουρα, όμως δεν είχε σχέση με την συνέχεια του Βυζαντίου.

Υπήρχαν επίσης διαβολές και κόντρες όπως και σε κάθε εποχή. Εύκολα φαίνεται ότι ήταν μια ζωντανή και ανταγωνιστική κοινωνία που οι διαφορές αυτές εντείνονται και φυσικά υπήρχε και δεισιδαιμονία στα πλήθη. Δεισιδαιμονία όμως υπήρχε και στο Βυζάντιο όπως και σήμερα στην Ελλάδα της τρίτης χιλιετίας, που σε κάθε κανάλι της τηλεόρασης παρελαύνει και ένας αστρολόγος σχεδόν δίπλα στον μετεωρολόγο, ή που τα ευσεβή πλήθη προσκυνούν κάστανα, παντόφλες και άλλα “ιερά” κειμήλια. Στην ελληνική αρχαιότητα όμως παρά κάποιες τέτοιες σποραδικές ενδείξεις, ποτέ δεν υπήρξε τέτοια δεισιδαιμονία και ολοκληρωτισμός που επιβλήθηκε στο Βυζάντιο.

4. Σημαντικές διαφορές

Υπήρχαν όμως κάποια άλλα χαρακτηριστικά τους πολιτισμούς αυτούς σε διάκριση μεταξύ τους. Στην αρχαία Ελλάδα όλοι, παρά τους μεταξύ τους πολέμους και διαφορές, είχαν την αίσθηση μια **κοινής καταγωγής** από τις γνωστές τέσσερις ελληνικές φυλές των Ιώνων, Αιολέων, Αχαιών και Δωριέων, αφού είχαν κοινή γλώσσα παρά τις μικροαλλαγές στις διαλέκτους, που τους ξεχώριζαν από τους βαρβάρους, δηλαδή όσους είχαν άλλη γλώσσα (=αλλόγλωσσους και σε επέκταση

αλλοεθνείς, αργότερα (μετά τα περσικά) πήρε αρνητική χροιά). Είχαν δύο κοινά ιερά πανελληνίας ακτινοβολίας, στους Δελφούς και στην Δωδώνη, και αγώνες επίσης πανελληνίας εμβέλειας αθλητικούς και ποιητικούς, όπου και συχνά συνευρισκόντουσαν και συμμετείχαν, διαγωνιζόμενοι και ανταγωνιζόμενοι μεταξύ τους· ειδικά οι ολυμπιάδες καθόριζαν και το ετήσιο ημερολόγιο για όλους. Είχαν επίσης κοινά ή παρόμοια ήθη και έθιμα, κατανοώντας ότι ανήκουν σε μια κοινή κουλτούρα που ονομάστηκε από την Κλασική τουλάχιστον Εποχή ελληνική. Εύκολα λοιπόν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι εθνοτικά, θρησκευτικά και πολιτιστικά όλος αυτός ο κόσμος ήταν ενιαίος.

Στο Βυζάντιο αντίστοιχα το μόνο κοινό ήταν η **θρησκεία**, φυσικά η νέα επιβληθείσα θρησκεία και οι ρωμαϊκοί αυτοκρατορικοί νόμοι. Γλώσσα κοινή δεν υπήρχε, στις δόξες του ομιλούνταν 72 διαφορετικές γλώσσες και προφανώς υπήρχαν και αντίστοιχες εθνότητες, που από παλιά είχαν τα δικά του ήθη, άσχετα αν ο Χριστιανισμός προσπάθησε όλα αυτά να τα ισοπεδώσει και ομογενοποιήσει κάτω από την δική του ιδεολογία. Η επίσημη γλώσσα μέχρι και τον έβδομο αιώνα ήταν τα Λατινικά και μετά τα Ελληνικά, λόγω της ολοκληρωτικής αποστέρησης των λατινόφωνων περιοχών. Όταν λέμε επίσημη, δεν εννοούμε ότι όλοι εκτός από τους ελληνικής καταγωγής μίλαγαν Ελληνικά, αλλά ήταν ή μόνη γλώσσα που μιλιόταν περισσότερο ειδικά στην Κωνσταντινούπολη και στο εμπόριο, όπως σήμερα (στην Ευρώπη) τα Αγγλικά. Κάποιοι ισχυρίζονται ότι επειδή οι λόγιοι ήταν όλοι ελληνόφωνοι το Βυζάντιο είχε ελληνική παιδεία. Που είναι και δεν είναι έτσι. Υπήρχαν και Κόπτες και Σύριοι (γλωσσικά) λόγιοι.

Ναι, στην Ύστερη Αρχαιότητα υπήρχε ακόμα ελληνική παιδεία, που σταδιακά κατά την Πρώιμη Βυζαντινή Εποχή μετατρέπεται σε **ελληνόφωνη παιδεία** όχι όμως ελληνική, αφού είχε μικρή έως καθόλου σχέση με τις ελληνικές αξίες που θα δούμε στη συνέχεια. Δυστυχώς οι αξίες αυτές χάθηκαν αφού ο ενεργός πολίτης μετατράπηκε σε παθητικό δούλο. Οι λίγοι που χρειαζόντουσαν ως μορφωμένοι για την διοίκηση και τις λειτουργίες του κράτους, ερχόντουσαν σε επαφή με επιλεκτικά κείμενα αρχαίων σοφών, όχι όμως για να μελετήσουν και να επεκτείνουν τις ιδέες τους, αλλά για να αντλήσουν επιχειρήματα για θεολογικούς ή άλλους λόγους και να μελετήσουν την περίτεχνη γλώσσα, ή να τα σχολιάσουν αρνητικά. Υπήρχε μάλιστα αυστηρή εντολή να απαρνηθούν τις ιδέες των αρχαίων. Το θέμα της παιδείας στο Βυζάντιο έχει αναλυθεί εδώ.

Επισήμως οι Βυζαντινοί θεωρούσαν ακόμα ότι ήσαν Ρωμαίοι, αλλά η κουλτούρα τους ήδη είχε μεταστραφεί και ο μέσος Βυζαντινός ελάχιστη σχέση είχε με τον

Ρωμαίο της ρωμαϊκής εποχής. Ο Ρωμαίος αισθανόταν ακόμα την ελευθερία που του έδινε η ρεπούμπλικα, εμπιστευόμενος τους πατριώτες του στην Ρώμη ότι θα παλέψουν και θα φροντίσουν μέσω της Συγκλήτου για το κοινό καλό. Ο Βυζαντινός από τον έκτο αιώνα και μετά, ήξερε μόνο ότι εξαρτιόταν απόλυτα από τον αυτοκράτορα που έλπιζε να είχε την σωφροσύνη για το καλό του λαού.

Πάμε τώρα στον τομέα των καταστροφών...

Όντως, γίνανε λάθη και καταστροφές τόσο στην Ελλάδα, όπως αντίστοιχα έγιναν και στο Βυζάντιο. Πώς θα συγκρίνουμε την Σικελική Εκστρατεία με την καταστροφή στο Μαντζικέρτ; Την σφαγή των Μηλίων από τους Αθηναίους ή τον αλληλοσκοτωμό των Κερκυραίων με την σφαγή των Θεσσαλονικέων από τον Θεοδόσιο, των Σαμαρειτών, ή των στασιαστών του Νίκα από τον Ιουστινιανό, των Κρητικών από τον Φωκά ή των παυλικιανών από τον Βασίλειο Α'; Η μόνη διάκριση ήταν ότι η απόφαση για το οτιδήποτε, παίρνονταν από έναν δήμο με δημοκρατικές διαδικασίες και όχι έναν μονάρχη. Και ο μονάρχης και ο δήμος μπορούν να κάνουν ακραία λάθη, στο δήμο όμως μπορεί ευκολότερα στον διάλογο να πρυτανεύσει η λογική και τα πάθη να αμβλυνθούν, ενώ για έναν μονάρχη το ρίχνεις στα ζάρια για το επίπεδο λογικότητας και διάκρισης που μπορεί να έχει.

5. Σημαντικές αξίες

Μέχρι στιγμή δεν έχουμε βρει κάτι που να ξεχωρίζει, κάτι που να είναι όντως αξιομνημόνευτο για την κάθε περίοδο. Και όμως ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός θαυμάζεται σήμερα από πολύ κόσμο για κάποια κοινά που είχε, κάποιες σημαντικές και αξιομνημόνευτες αξίες. Ποιές είναι αυτές;

Το σημαντικότερο αγαθό, η σημαντικότερη αξία ήταν η **ελευθερία** και μάλιστα η πνευματική ελευθερία, και απόρροιες αυτού του αγαθού ήταν:

Η **δημοκρατία** και η κοινή ευθύνη και απόφαση για την πορεία και εξέλιξη του δήμου, η **αγάπη στο ωραίο και υγιές** ειδικά στο ανθρώπινο σώμα που εκφράζεται με την τέχνη, την άθληση και την ιατρική, η **ελευθερία της έκφρασης** όπως φαίνεται στην τέχνη, στο θέατρο, στην ποίηση, στην φιλοσοφία, στην ιστοριογραφία και στην ελευθερία να μιλάνε για τα πάντα, ο **ορθολογισμός** που ξεκίνησε σε αυτή ακριβώς την κοινωνία και την διάνοηση, η διάθεση για την γνώση και η έρευνα για αυτήν και που οδήγησε στην επιστήμη και στην λογική διερεύνηση των πάντων. Μια άλλη αξία ήταν ο **αγώνας** για την διάκριση που δημιούργησε την άμιλλα, φυσικά και τον ανταγωνισμό. Τέλος, η ανάγκη **τήρησης θεσμών και νόμων** που θα έχουν διάρκεια και θα υποτάσσονται όλοι σε αυτούς.

Όλα αυτά εμφανίστηκαν και αναπτύχθηκαν για λόγους ιστορίας και γεωγραφίας μόνο εδώ, ή αναπτύχθηκαν σε έντονη διάκριση από οποιονδήποτε άλλο προγενέστερο ή σύγχρονο ή μεταγενέστερο πολιτισμό εκείνης της εποχής και κάποια από αυτά είχαν και θεσμικό χαρακτήρα. Για τον λόγο αυτό και όλα αυτά, ακόμα και όσα από αυτά υπήρχαν σε κάποιο βαθμό και αλλού, έχουν τις επίσημες απαρχές τους στην Ελλάδα και τις ονομασίες τους ελληνικές.

Όλα αυτά, είναι αυτά ακριβώς που θαυμάζει όλος ο κόσμος σήμερα σαν ελληνικό πολιτισμό εκτός από εμάς τους Νεοέλληνες. Εμάς, μας ενδιαφέρουν μόνο κάποια ανδραγαθήματα και κάποια τσιτάτα, ακόμα και αν τα απαριθμούμε όλα αυτά, δεν ξέρουμε την ουσία τους. Τα εκμεταλλευόμαστε όμως υποκριτικά, αφού αυτά μας φέρνουν τουρισμό από τους κουτόφραγκους που τον θαυμάζουν και έρχονται να δουν εδώ κάτι από τα απομεινάρια του.

Για τον λόγο αυτό και ο ελληνικός είναι Πολιτισμός με το “π” κεφαλαίο, γιατί ήταν ένας πολιτισμός που δέχεται και αφομοιώνει στοιχεία των άλλων, τα γονιμοποιεί, τα εξελίσσει και τα προσφέρει απλόχερα στους επόμενους. Γράφει ο Τ. Ζαχαρίου, η παρένθεση με τις αγκύλες δική μου:

*Χαρακτηριστικά στοιχεία Πολιτισμού [που τον ξεχωρίζει από τους άλλους πολιτισμούς με το “π” μικρό], είναι η ύπαρξη χώρων αφιερωμένων στο σώμα (γυμναστηρίων, λουτρών, θεραπευτηρίων), χώρων συνάθροισης κοινού για αποφάσεις ή ψυχαγωγία (βουλευτηρίων, θεάτρων, σταδίων), χώρων αφιερωμένων στο πνεύμα, μάθησης και διατήρησης της γνώσης (σχολών, βιβλιοθηκών) και χαρακτηρίζεται επιπλέον από την ελεύθερη και ανεπηρέαστη έκφραση που φαίνεται άμεσα στην τέχνη και την φιλοσοφία. (42 υποσ. 50)**

Όλα αυτά τα επιτεύγματα είναι αποτέλεσμα της Πόλης κράτους της ελληνικής κοινωνίας της αρχαίας εποχής, αλλά ακόμα και της αρχαίας θρησκείας που ήταν ανεκτική σε σχέση με τον Χριστιανισμό και δεν επέβαλε κανένα υποχρεωτικό δόγμα στο πνεύμα. Αυτές οι αξίες έκαναν τις πόλεις να ανθίζουν ακόμα και στην Ρωμαϊκή Εποχή, παρόλο που έχασαν την αυτονομία τους. Η ζωή γενικότερα είχε ενδιαφέρον και υπήρχε ζωντάνια παντού και στις πόλεις και στους αγρούς. Όλα αυτά σχεδόν στο Βυζάντιο αντιμετώπισαν καταστολή έως και διωγμό. Μεσολάβησε βέβαια και η αυτοκρατορική εποχή που βλέπουμε ήδη κάποιες αλλαγές να δομούνται, αλλά η οριστική ταφόπλακα μπήκε ξεκάθαρα στο Βυζάντιο.

Η ελευθερία μετατράπηκε σε δουλικότητα αρχικά στον θεό, φυσικά προς τον

αυτοκράτορα και τον οιονδήποτε τοπικό αφέντη ή δυνατό και σε αυτό βοήθησε ο Χριστιανισμός και η Εκκλησία.

Η δημοκρατία καταλύθηκε τόσο σε κρατικό όσο και τοπικό επίπεδο, από την μία η Σύγκλητος έγινε καθαρά διακοσμητική και οι πόλεις χάνοντας την οικονομική τους αυτάρκεια μαράζωσαν.

Οι νόμοι αν και θεωρητικά ήταν συνέχεια του λαμπρού ρωμαϊκού δικαίου, έγιναν όργανο στα χέρια των δυνατών και της Εκκλησίας. Ελάχιστες φορές κατάφεραν κάποιοι αυτοκράτορες να φέρουν νόμους για την μικρή ιδιοκτησία και περιορισμό των δυνατών, αλλά σύντομα καταργήθηκαν από την πίεση της αριστοκρατίας και της Εκκλησίας (που θα πρέπει να τις βλέπουμε σαν ταυτισμένη και ενιαία τάξη), αυξάνοντας τις ανισότητες, καταργώντας την διάθεση για άμυνα, συρρικνώνοντας την μεσαία τάξη, οδηγώντας στην δουλοπαροικία.

Ποιά ήταν η χαρακτηριστική αξία του Βυζαντίου που σήμερα λατρεύεται και υμνείται από πολλούς νεοΡωμιούς;

Η μόνη κοινή και σταθερή αξία στο Βυζάντιο ήταν η πίστη· η πίστη σε μια ορθή δόξα, αυτή την επίσημη δόξα που όριζε η Εκκλησία.

Απόρροιας αυτής της αξίας ήταν η χριστιανική ηθική που κάλυπτε σχεδόν τα πάντα, ο μοναχισμός, ο αναχωρητισμός και η ενίσχυση του συγκεντρωτισμού και της μοναρχίας ως ελέω θεού.

Το πρόβλημα ήταν ότι ακόμα και μέσα στην Εκκλησία υπήρχαν πολλές δόξες και αυτό έφερε πολλές έριδες, μίση, καταστροφές, γενοκτονίες και τελικά συρρίκνωση. Το ότι έπρεπε να είναι κοινή όμως κανείς δεν αμφισβητούσε.

Η ελευθερία της έκφρασης καταργήθηκε αφού κάθε διαφορετική άποψη έτεινε να ομοιάζει με αίρεση, ή να αντιστρατεύεται το καθεστώς. Βιβλία και βιβλιοθήκες καίγονται με την αιτιολογία της αίρεσης ή της μαγείας. Κάθε διαφορετική γνώμη όχι απλά πατάσσεται αλλά συχνά εξαφανίζεται και αυτό επηρεάζει τους λόγιους και την γνώση. Η φιλοσοφία μετατρέπεται σε θεολογία. Είναι μια δουλική κοινωνία που η ζωή έχει ελάχιστη αξία και ακόμα λιγότερο ενδιαφέρον.

Γράφει ο Mango, οι υπογραμμίσεις δικές μου:

Έχει τόσο συχνά συζητηθεί η διείσδυση του ελληνισμού στον χριστιανισμό, ώστε τείνουμε να παραβλέπουμε ένα πολύ βασικό γεγονός: Το σχήμα της χριστιανικής ζωής, όπως το έθεσαν οι Πατέρες του 4ου αιώνα και διατηρήθηκε

σε όλη τη βυζαντινή περίοδο, **ήταν το άκρο αντίθετο του ελληνικού ιδεώδους της πόλεως**. Μολονότι είχε βαθιά τις ρίζες του στην Αγία Γραφή, το χριστιανικό σχήμα αντανakλούσε επίσης την αυταρχική και πειθαρχική οργάνωση της Ύστερης αυτοκρατορίας. **Είχε τις βάσεις του στην απόλυτη μοναρχία, την κοινωνική ακαμψία και την δουλικότητα. Έβλεπε τον υλικό κόσμο, τον κόσμο της σάρκας, με μια σχεδόν μανιχαϊστική φρίκη**. Καθρέφτιζε επίσης την αστάθεια των καιρών, παρομοιάζοντας τον ενάρετο άνθρωπο με οχυρωμένη ακρόπολη. Αν και δεν χρειάζεται να φανταστούμε ότι ο μέσος Βυζαντινός ζούσε μια ζωή απόλυτα συμμορφωμένη προς την προπαγάνδα της Εκκλησίας, δεν υπάρχει αμφιβολία για το αποτέλεσμα ενός μηνύματος που επαναλαμβανόταν στη διάρκεια των αιώνων. (C.Mango, *Βυζάντιο η αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης*, 271)

Αυτός είναι και ο λόγος που υπάρχει η διαφοροποίηση μεταξύ Ελληνισμού και Βυζαντινισμού. Ο πρώτος συμβολίζει την ελευθερία, την ομορφιά, τη γνώση και την ζωή, ο δεύτερος τη πίστη και την υποταγή. Δεν είναι τυχαίο ότι από τις ιδέες αυτές, τις ίδιες της πίστης και της υποταγής, ξεκίνησε και το Ισλάμ (=υποταγή) και σάρωσε το Βυζάντιο. Σε αυτές αποβλέπουν σήμερα οι βυζαντινολόγοι. Οι διαφορές αυτές στις σημαντικότερες αυτές αξίες, είναι και η αδυναμία να θεωρήσουμε ελληνικό το Βυζάντιο παρά τις κάποιες επιφανειακές ταυτίσεις που δείχνει. Για τον ίδιο λόγο δεν έχει και κανένα έρεισμα το ιδεολόγημα του ελληνοχριστιανισμού.

*Ιδέες από το Τ. Ζαχαρίου, *Η Οφειλόμενη Συγγνώμη*.

Φιλίστωρ